

Досвід народних депутатів/ок Верховної Ради:

гендерна рівність як елемент демократичного проєкту та використання росією антигендерних меседжів у гібридній війні

Copyright © 2025 Парламентський центр і Лабораторія законодавчих ініціатив

Усі права захищені

Цей аналітичний документ підготовлено в рамках проєкту «Парламентська підзвітність сектору безпеки в Україні (PASS Ukraine)». Фінансову підтримку було надано Міністерством міжнародних справ Канади в рамках Програми розбудови миру та стабільності (PSOPs).

Подяки: це дослідження було б неможливим без часу та внеску депутатів/ок Верховної Ради. 14 народних депутатів — чоловіки та жінки, що представляли партії більшості та меншості — приділили свій час, щоб поділитися своїми думками, роздумами та досвідом із дослідницькою групою Лабораторії законодавчих ініціатив. Вони зробили це в період невизначеності, незахищеності та тиску, що триває, і ми вдячні за їхній щирий внесок.

Авторка: Гезер Гугтанен

Дописувачі та рецензенти: авторка висловлює подяку Данієлю де Торресу та Лоррейн Серрано, давнім колегам, що працюють у сфері гендерної рівності та безпеки, за рецензування найпершого варіанту звіту та ключовий внесок у його написання у своїй галузі знань.

Забороняється відтворення цієї публікації, її збереження в системі пошуку інформації або передавання в будь-якій формі чи за допомогою будь-яких засобів — електронних, механічних, шляхом фотокопіювання, запису тощо — без попереднього дозволу з боку Парламентського центру та Лабораторії законодавчих ініціатив. Погляди, які викладені у цьому документі, не обов'язково відображають погляди Міністерства міжнародних справ Канади (GAC).

Зміст

Організації, відповідальні за реалізацію	4
Резюме	5
Вступ	7
Методологія	8
Огляд: гендерна рівність і гендерний конфлікт	9
Тематики в інтерв'ю	13
Обговорення та аналіз	24
Рекомендації: політика та практика у Верховній Раді	34
Висновки	37

Організації, відповідальні за реалізацію

Парламентський центр — заснований у 1968 для надання підтримки Парламенту Канади, є однією з найдосвідченіших безпартійних, неурядових організацій Канади. Центр підтримує інклюзивні та підзвітні демократичні інституції. На сьогодні він підтримує тисячі демократичних діячів і понад 120 законодавчих органів на регіональному, національному та субнаціональному рівнях у більш ніж 70 країнах.

Підхід Парламентського центру є безпартійним, не директивним і заснований на активній участі всіх громадян, зокрема жінок і вразливих груп населення, зосереджуючись на підтримці інституцій та діячів, які дозволяють країнам повністю розкрити свій демократичний потенціал. Завдяки унікальним проектам, які були розроблені з місцевими партнерами, він будує партнерські відносини, які розвивають і захищають демократичні практики. Такі цілі необхідні для мирних, безпечних і процвітаючих суспільств. Парламентський центр є світовим лідером демократії.

[Вебсайт](#)

Лабораторія законодавчих ініціатив (ЛЗІ) — провідний незалежний український аналітичний центр, який працює з 2000 року.

Діяльність ЛЗІ спрямована насамперед на посилення інституційної спроможності парламенту й уряду, продовження європейської та євроатлантичної інтеграції, підтримку стабілізації та відбудови України для подолання наслідків агресії з боку РФ, моніторинг і підтримку реформ у сфері правосуддя та безпеки, політичну і громадянську просвіту.

Місія Лабораторії законодавчих ініціатив — розбудувати демократичну країну на засадах професійної політики; відстоювати суспільний інтерес; підтримувати стійкість й інституційний розвиток ключових державних інституцій; впливати на законотворчий процес та формування державних політик, аби ухвалені рішення були зважені й обґрунтовані, реформи – комплексні, а державне управління — ефективним.

[Вебсайт](#)

Резюме

Згідно з цим дослідженням, деякі народні депутати/ки українського парламенту (Верховної Ради) все ще стереотипно ставляться до гендерних питань. Хоча це не є чимось незвичайним, такі погляди можуть впливати на те, як народні депутати/ки розуміють і застосовують принципи гендерної рівності. Це може зрештою обмежити переваги гендерної рівності як для жінок і чоловіків, так і для суспільства загалом. Дослідження також демонструє, що росія може використовувати гендерні стереотипи в інформаційній війні для дезорієнтації та розколу в Україні та інших державах.

Три основні висновки

1. Гендерні стереотипні ролі в законотворчій діяльності:

Чоловіків асоціюють з питаннями національної безпеки та оборони. Жінок — з правами людини, гендерними правами та правами ЛГБТК, а також з гуманітарними питаннями, як-от викрадення дітей росією. У той час як жінки починають більше працювати з «чоловічими» темами, чоловіків рідко сприймають як таких, що працюють з «жіночими» темами. Цей варіант гендерної рівності переважно передбачає залучення жінок до сфер, які традиційно вважаються чоловічими, а не навпаки.

2. Гендерні стереотипні ролі у сім'ї:

Чоловіки та жінки висловлювали занепокоєння через надмірний тиск, який відчувають жінки під час догляду за дітьми та сім'єю, особливо в умовах евакуації та розлуки. Однак мало хто згадував про те, що й чоловіки можуть мати труднощі з виконанням сімейних обов'язків. Це може свідчити про те, що від жінок усе ще очікують виконання головної ролі в догляді за дітьми та домом, хоча вони беруть на себе дедалі більше громадянських обов'язків. На противагу цьому, від чоловіків не очікують більшої участі в домашніх обов'язках. Це створює подвійний тягар для жінок, а також може обмежувати роль чоловіків у вихованні дітей та стосунках у сім'ї.

3. Визнання ворожого, а не доброзичливого сексизму:

Законодавці визнають шкідливий, агресивний сексизм (наприклад, грубі коментарі або ігнорування жінок) проблемою. Однак вони часто не усвідомлюють, що ідеалізація жінок або фокус лише на їхніх ролях матерів і доглядальниць також обмежує гендерну рівність. Від жінок і далі очікують піклування про інших, зберігаючи свій статус «турботливої доглядальниці», навіть тоді, коли вони перебирають на себе лідерські ролі. Жінки, яким не вдається зберегти статус «турботливої доглядальниці», частіше зазнають проявів ворожого сексизму. Ворожий і доброзичливий сексизм разом підтримують стереотипні гендерні ролі та уявлення. Це підриває гендерну рівність, а також спричиняє подвійне навантаження на жінок.

Згідно з іншими дослідженнями

1. росія використовує меседжі проти гендерної рівності як частину своєї стратегії гібридної війни проти України та Заходу.
2. «Доброзичливий сексизм» (ввічливе, але упереджене ставлення до жінок) підтримує традиційні стереотипи та, як наслідок, може підривати гендерну рівність.

Рекомендації щодо покращення рівності та протидії дезінформації**1. Сприяйте рівності ролей та використовуйте контрстереотипне представництво:**

заохочуйте рівне представництво чоловіків і жінок у всіх сферах, а також кидайте виклик стереотипам, використовуючи нестандартні приклади. Наприклад, залучайте чоловіків до розв'язання питання повернення дітей, вивезених росією, а жінок — до питання підтримки національної безпеки.

2. Починайте говорити про важливе:

порушуйте складні теми, які демонструють, як стереотипні гендерні ролі та уявлення обмежують як чоловіків, так і жінок. До таких тем належать актуальні політичні питання в Україні, як-от воєнний стан і відпустка для догляду за дитиною.

3. Використовуйте систему гендерної рівності:

завжди враховуйте, як закони та політика впливають на чоловіків і жінок, а також чи не посилюють вони стереотипи та не обмежують реальні чи потенційні можливості.

ВСТУП

Це дослідження ґрунтується на тому самому первинному наборі якісних даних, що й «Робота народних депутаток України в умовах воєнного стану» (2025 р.)¹. Його підготовлено у співпраці між Парламентським центром (Канада) і Лабораторією законодавчих ініціатив (Україна) в рамках проекту «Парламентська підзвітність сектору безпеки», етап II (PASS II) за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади (GAC) в рамках Програми розбудови миру та стабільності (PSOPs).

У результаті аналізу інтерв'ю в прикладах і розповідях чоловіків і жінок, які працюють у Верховній Раді України, виявлено гендерну тематику. В інтерв'ю жінок і чоловіків простежувалися стійкі гендерні стереотипи у сферах професійної діяльності (у Верховній Раді), сімейних обов'язків і наслідків повномасштабного вторгнення. Це зумовило потребу в глибшому вивченні та спеціалізованому аналізі досвідів та поглядів, про які розповіли депутати/ки Верховної Ради України (ВРУ), зокрема в контексті російської агресії. Таким чином, у цьому дослідженні представлено цілеспрямований індуктивний аналіз первинних даних інтерв'ю, доповнений аналітичним оглядом наявних досліджень щодо гендерної (не)рівності та стратегій гібридної війни (з боку росії).

Мета цього дослідження — з'ясувати, як народні депутати/ки Верховної Ради розуміють і підтримують гендерну рівність, а також чи є це розуміння достатнім захистом від складника гібридної війни росії, спрямованого проти гендерної рівності. Таким чином, результати дослідження можуть бути використані для формування та обґрунтування законодавчих підходів, міжнародного розуміння та, що особливо важливо, стратегічної комунікації в Україні та за її межами. Оскільки геополітичні умови стрімко змінюються, зростає потреба в ефективному протистоянні гібридній війні, яка й далі підриває безпеку України, перешкоджає встановленню миру, а також розділяє і дезорієнтує міжнародних суб'єктів.

¹ [Досвід роботи депутаток та депутатів під час дії режиму воєнного стану в Україні, 2025.](#)

Методологія

У період з липня по листопад 2024 року було проведено 14 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з народними депутатами: дев'ятьма жінками та п'ятьма чоловіками. Опитані депутати/ки представляли чотири парламентські партії (фракції): семеро — від партії більшості, семеро — від опозиційних партій. Інтерв'ю були проведені та розшифровані українською мовою дослідниками Лабораторії законодавчих ініціатив і використані як частина набору даних для публікації «Робота народних депутаток України в умовах воєнного стану». Згодом стенограми інтерв'ю були перекладені англійською мовою для цього цільового дослідження. Дослідження було підготовлене англійською та українською мовами, щоб забезпечити доступ до його результатів канадським, європейським, іншим демократичним партнерам і широкій міжнародній спільноті, а також українському уряду, громадянському суспільству та громадськості.

Інтерв'ю були проаналізовані та зіставлені за допомогою індуктивного наративного аналізу, що дало змогу виявити патерни й теми у стенограмах інтерв'ю, а також за допомогою дискурс-аналізу, який дозволив виділити загальні значення в соціокультурному, політичному й історичному контексті повномасштабного вторгнення. Аналіз мав на меті спершу виявити тематики в інтерв'ю, а потім поєднати їх з аналізом того, як меседжі проти гендерної рівності використовуються як стратегія російської гібридної війни. Насамкінець, результати аналізу були переглянуті та підтверджені первинною дослідницькою групою Лабораторії законодавчих ініціатив задля забезпечення високого рівня точності. Такий перегляд включав перевірку цитат респондентів та об'єктивних даних, отриманих з первинного інтерв'ю українською мовою.

Хоча в дослідженні використовувалася ретельна аналітична методологія, воно не є статистично значущим або репрезентативним. Це якісне дослідження, яке має притаманні обмеження. Однак його результати можуть дати уявлення та розповісти про тонкощі мислення, досвіду та суджень Верховної Ради на основі серії глибинних інтерв'ю з народними депутатами/ками Верховної Ради. Незалежно від того, чи відображають ці результати загальну організаційну культуру роботи Верховної Ради, вони можуть бути корисними у двох аспектах. По-перше, результати дослідження можуть надати стратегічні орієнтири Верховній Раді та уряду України щодо протидії російській гібридній війні, спрямованій, зокрема, проти гендерної рівності в Україні та країнах, що належать до західного демократичного альянсу. По-друге, вони можуть слугувати рекомендаціями для просування гендерної рівності в політиці й конотворчості в Україні та за її межами.

Огляд: гендерна рівність і гендерний конфлікт

Зростає кількість доказів того, що **країни з вищим рівнем гендерної рівності також мають вищий рівень позитивного миру**. Країни, які утримуються від нав'язування жорстких гендерних ролей або обмежень у діапазоні «соціальних атрибутів і можливостей, пов'язаних з жіночою чи чоловічою статтю [...]»², також мають стабільніші уряди, економічні умови й вищу продуктивність праці. Крім того, вони ефективніше зменшують рівень бідності, покращують показники охорони здоров'я й освіти, а також справляються з негативними наслідками зміни клімату³.

Натомість **вищі показники гендерної нерівності пов'язані з конфліктами, війнами та нестабільністю**⁴. Фактично, що більшим є гендерний розрив між ставленням до чоловіків і хлопців та жінок і дівчат у суспільстві, то вищою є ймовірність того, що країна буде залучена до внутрішніх і зовнішніх конфліктів, першою вдаватиметься до сили й вищого рівня насильства в таких конфліктах⁵.

² «Гендер», Глосарій, Європейський інститут гендерної рівності, березень 2025 року.

³ Зведені дослідження та звіти, як-от Дугарова, «Гендерна рівність як корисна можливість»; Lopez-Claros, A., Amanda Ellis, and Ruth Halperin-Kaddari, "The Gender Equality and Governance Index: Empowering Women for the Prosperity of Nations" (Глобальний форум з питань врядування, 2020 р.); Milner, Allison та ін., "Gender Equality and Health in High-Income Countries: A Systematic Review of Within-Country Indicators of Gender Equality in Relation to Health Outcomes," *Women's Health Reports*, 2, № 1 (2021 р.), 113-23; Ward, John та ін., "Evidence for Action: Gender Equality and Economic Growth," (Chatham House та VividEconomics, 2010 р.).

⁴ Cohen, Dara Kay and Sabrina M. Karim, "Does More Equality for Women Mean Less War? Rethinking Sex and Gender Inequality and Political Violence," *Міжнародна організація* (2021 р.), 1-31; Hudson, Valerie M., Donna Lee Bowen, and Perpetua Lynne Nielsen, *The First Political Order: How Sex Shapes Governance and National Security Worldwide* (Columbia University Press, 2020 р.); Sjoberg, Laura, *Gendering Global Conflict: Toward a Feminist Theory of War* (Columbia University Press, 2013 р.); Hudson, Valerie M. та ін., *Sex and World Peace* (Нью-Йорк: Columbia University Press, 2012 р.); Melander, Erik, "Gender Equality and Intrastate Armed Conflict," *International Studies Quarterly*, 49, № 4 (2005 р.), 695-714; та Caprioli, Mary, "Primed for Violence: The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict," *International Studies Quarterly*, 49, № 2 (2005 р.), 161-78.

⁵ Hudson, V.M. та ін., *Sex and World Peace*.

Діаграма 1. Гендерна рівність на макрорівні у порівнянні з гендерною нерівністю⁶

Хоча жодне суспільство у світі не досягло повної гендерної рівності, демократично керовані суспільства продовжують сприяти гендерній рівності поряд з іншими принципами прав людини через дослідження, освіту, підвищення обізнаності та позитивні дії. Такі зусилля ґрунтуються на існуванні сильного громадянського суспільства, вільних медіа, рівного доступу і відповідальності перед законами, які є загальновідомими, неупереджено застосовуються й відповідають нормативним стандартам (верховенство права).

У 2022 році за Індексом гендерної нерівності (GII) Україна посіла дещо вищу позицію, ніж російська федерація.⁷ Однак, на відміну від росії, Україна доклала очевидних зусиль для просування гендерної рівності у законодавчій та політичній сферах, а також для підтримки залученості до та під час повномасштабного вторгнення. Наприклад, у 2019 році Україна запровадила обов'язкову мінімальну квоту для жінок (позитивна дія) на етапі висування кандидатів на виборах в Україні.⁸ Один депутат під час інтерв'ю зауважив:

Я думаю, що десь із сьомого скликання перестали сприймати депутаток як якийсь виняток. Тоді це внутрішньо почали сприймати не як питання статі, а як питання професійної підготовки та вміння переконати виборців. Тож ситуація загалом покращується. Я думаю, що цьому значною мірою сприяло, зокрема, свідоме впровадження квот, ухвалене під час восьмого скликання. Це працює. Такі процеси потрібно просувати та координувати.

⁶ Crespo-Sancho, C., "The Role of Gender in the Prevention of Violent Conflict". Довідковий документ для флагманського дослідження Організації Об'єднаних Націй та Світового банку, *Pathways for Peace: Inclusive Approaches to Preventing Violent Conflict*. Світовий банк, Вашингтон, округ Колумбія (2017 р.).

⁷ «Індекс гендерної нерівності», Звіти про людський розвиток, ПРООН, березень 2025 р.

⁸ «Чинне законодавство про виборчий процес у контексті гендерної рівності не забезпечує трансформацію законодавчо встановленої 40% гендерної квоти у виборчих списках партій у фактичне представництво жінок у кількості 40% у виборчих округах», Левченко (2021), у Лесько Н., Хомишин І., Скочиляс-Павлів О., Луканова Г., «Реалізація політичних прав жінок в Україні», *періодичне видання «Освіта, культура і суспільство»*, № 1 (2023 р.).

Так само одна з депутаток, яка відповідала за просування квот, зазначила:

[...] квоти дали б нам можливість швидше перейти до нормального життя. Це має бути тимчасове явище у нашій політиці. [...] до війни у нас було суспільство, де 55% населення становили жінки, а 45% — чоловіки. А представництво було 11% [жінок]. Що ж, мабуть, щось було не так. Тому довелося шукати способи надати [жінкам] можливість для самореалізації [як народним депутаткам].

Крім того, зусилля, спрямовані на просування гендерної рівності, до повномасштабного вторгнення визнавали як чоловіки, так і жінки. Наприклад, дві нижченаведені цитати ілюструють успіхи, досягнуті до війни, а також їхню цінність у контексті повномасштабного вторгнення.

[У] цьому скликанні Верховної Ради відсоток депутаток є вищим, ніж у попередньому. Ця тенденція спостерігалася вже кількома скликаннями, але в цьому скликанні вона добре збереглася. [...] Мені здається, що Україна рухається здоровим шляхом, коли питання реальної рівності, принаймні в законодавчому органі, набувають більшої ваги.

Ми не лише внесли важливі зміни до законодавства, щоб збільшити присутність жінок у державних органах, а й подолали ці пострадянські стереотипи в найбільш консервативних силових структурах, де [...] жінкам було заборонено працювати за понад 300 професіями у Збройних силах чи інших силових структурах. Тож ми прибрали ці перепони.

Під час повномасштабного вторгнення було ратифіковано Стамбульську конвенцію — через десять років після підписання. До цього православна церква доклала цілеспрямованих зусиль, аби перешкодити ратифікації й принаймні частково зробити «гендер» проксі-силою, що працює проти європейської інтеграції⁹ — підхід, який активно підтримується російською стороною.¹⁰ І справді, один з опитаних народних депутатів зазначив, що саме повномасштабне вторгнення створило можливість для остаточної ратифікації конвенції, що потенційно може свідчити про те, як

⁹ Elsner, Regina, "Ukrainian Churches and the Implementation of the Istanbul Convention in Ukraine: Being Europe Without Accepting "Gender", *The Review of Faith & International Affairs*, 20, No. 3 (2022 p.), 63-76.

¹⁰ «Україна розташована географічно та культурно між двома гегемонами, що конкурують між собою — росією та Західною Європою. росія розглядає Україну (члена колишнього Радянського Союзу) як свою «вічну провінцію», яка повинна прийняти російську альтернативну версію «сучасності» й відкинути все західноєвропейське, з огляду на культурне та історичне значення України для росії. З іншого боку, Західна Європа розглядає Україну як периферію, яка повинна просувати західні культурні та соціально-економічні системи, перевівши її з посткомуністичного режиму до «ліберальної сучасності». Lartey Asuinura, E. and Kipo-Sunyezi, D., "Russia-Ukraine war from a gender perspective." *African Social Science and Humanities Journal*, 5 (2024 p.), 278.

конфлікт міг посилити відданість західним демократичним цінностям, зокрема гендерній рівності.

[...] під час повномасштабного вторгнення було ухвалено Стамбульську конвенцію, яку навряд чи могло ухвалити це скликання Ради в будь-який інший час.

Усе це різко контрастує з країнами, які активно намагаються нав'язати жорсткі й традиційні гендерні стереотипи: коли жінок обмежують рамками дому й сім'ї та покладають на них відповідальність за відтворення суспільства через народження дітей, а на чоловіків — модель маскулітності, що звеличує домінування та агресію, та покладає на них виняткову відповідальність за забезпечення і захист сім'ї, а отже, і держави в цілому. Це не лише внутрішньополітичний підхід росії, а й основна стратегія гібридної війни, яку вона веде.

Політичні зміни [в росії] з 2011 року підтверджують [...] твердження про консервативний та гендерний ідеологічний поворот. Передбачена програмою материнського [сімейного] капіталу, оголошеною у 2006 році, така політика включає обмеження на аборти, починаючи з 2011 року [...]. Режим переслідує феміністських активістів/ок — від арешту та ув'язнення кількох учасниць гурту Pussy Riot у 2012 році до визнання іноземними агентами організацій допомоги жертвам домашнього насильства ANNA у 2016 році та Насилию.нет [«Ні насильству»] у 2020 році.¹¹

На відміну від України, росія не ратифікувала Стамбульську конвенцію. Навпаки, намагалась послабити захист жінок від насильства. Зокрема, у 2017 році російська Дума (парламент) прийняла закон, який визначає домашнє насильство як адміністративне правопорушення, а не злочин, якщо перший випадок насильства не призвів до тяжких тілесних ушкоджень (втрата зору, слуху, переломи, загроза здоров'ю та життю).¹²

Таким чином, антигендерна політика, як показано вище, є не лише де-юре внутрішнім підходом у росії, а й соціокультурною риторикою, яка відкрито використовується як інструмент гібридної війни. Отже, повномасштабне вторгнення в Україну — це більше, ніж звичайна війна. Це також очевидна спроба росії нав'язати своє специфічне бачення «[...]традиційних цінностей, значення гендеру, сексуальності, жіночості й чоловічості [...]».¹³

¹¹ Johnson, Janet Elise, Novitskaya, Alexandra, Sperling, Valerie, and McIntosh Sundstrom, Lisa, "Mixed signals: what Putin says about gender equality," *Post-Soviet Affairs*, (2021 p.), 1-2.

¹² Włodkowska, A., "What Remains Unseen: The Russia-Ukraine War from the Gender Perspective," in «War in Ukraine: The World Responds», *Columbia Journal of International Affairs*, 75, No. 2, (весна/літо 2023).

¹³ Kratochvíl, Petr, and Míla O'Sullivan, "A War like No Other: Russia's Invasion of Ukraine as a War on Gender Order." *Європейська безпека*, 32, No. 3 (2023), 350.

Тематики в інтерв'ю

На основі інтерв'ю можна виокремити три тематичні напрями. Вони свідчать про високий рівень обізнаності та підтримки гендерної рівності, водночас виявляючи глибоко вкорінені та навіть глобально поширені гендерні стереотипи, які приписують та асоціюють з чоловіками й жінками. Така суперечність може свідчити про свідоме чи несвідоме обмеження рівня *фактичної* підтримки гендерної рівності з боку окремих депутатів/ок Верховної Ради. Або ж, з огляду на стійку глобальну асоціацію жінок із материнством і доглядом, а чоловіків — із забезпеченням і захистом, може відображати ширше визнання деяких гендерних ролей, а отже, обмеження в розумінні та реалізації гендерної рівності.

У будь-якому випадку **обмеження в розумінні та реалізації гендерної рівності можуть створити для росії простір для ведення гібридної війни, спрямованої на розкол і дезорієнтацію**. В умовах повномасштабного вторгнення Україна є суверенною державою з власною історією та культурою, а також уособленням демократичних цінностей, ба навіть оплотом демократичного проєкту, мета якого полягає у просуванні справедливості, інклюзивності та рівності. Натомість росія демонструє первісне уявлення про державну владу. Це відповідає твердженню Фукідіда про те, що «сильні роблять те, що можуть, а слабкі терплять те, що мусять».¹⁴ Такий підхід до державної влади, як буде показано далі, ґрунтується на есенціалістському переконанні, що чоловіки є сильними, а жінки — слабкими. Інакше кажучи, чоловіки роблять те, що можуть, а жінки — те, що повинні. Таким чином, росія та Україна відрізняються своїми цінностями, ставленнями й переконаннями як на особистому, так і на політичному рівні. Використовуючи наративи з інтерв'ю та результати вторинних досліджень, це дослідження доводить, що наявність гендерних стереотипів і, відповідно, очевидних обмежень у розумінні гендерної рівності створює для росії риторичний простір, який вона може використовувати для поширення дезінформації та пропаганди як інструменту гібридної війни, спрямованого проти гендерної рівності.

Найприкметнішим у сукупності цих наративів, попри обмеження, є виявлена гнучкість ролей жінок у Верховній Раді на відміну від чоловіків. Тобто жінки можуть працювати над питаннями безпеки, національної оборони та озброєння, навіть якщо їхні дії іноді ставлять під сумнів, або вони вимушені доводити свою спроможність. З іншого боку, майже не було згадок про залучення чоловіків до питань, які зазвичай пов'язані з жінками, як-от гендерна та статева рівність, викрадення дітей та інші гуманітарні питання. Цікавим є те, що попри відсутність згадок про участь чоловіків у законодавчих процесах, пов'язаних з гуманітарними питаннями, оригінальне дослідження, на якому ґрунтується цей аналіз, виявило, що 60% проєктів законів у гуманітарній сфері було зареєстровано саме депутатами-чоловіками.¹⁵ Інакше кажучи, деякі наративи як жінок, так і чоловіків, відображають посилену роботу жінок над

¹⁴ Фукідід, *Історія Пелопоннеської війни*, кн. 5, гл. 89. (бл. 455 – бл. 400 рр. до н.е.).

¹⁵ Досвід роботи депутаток та депутатів під час дії режиму воєнного стану в Україні, 2025.

питаннями, пов'язаними з «чоловічими» сферами. Натомість ні чоловіки, ні жінки не згадували про участь чоловіків у питаннях, які зазвичай асоціюються з жінками — незалежно від того, чи була така участь чисельно зафіксована (у випадку з законами, що стосуються гуманітарної сфери). Таким чином, цей аналіз не заперечує участі чоловіків і жінок у процесах розгляду, обговорення та голосування щодо законів, які стосуються всіх питань, що їх розглядає Верховна Рада, але акцентує на тому, хто саме сприймається як основна особа, що асоціюється з певним питанням. Здається, тут існує більш значущий гендерний поділ для чоловіків, ніж для жінок.

Попри те, що жінки виходять за межі традиційних сфер, інтерв'ю також свідчать про те, що жінки, як і раніше, залишаються головними, а подекуди і єдиними доглядальницями дітей. У деяких наративах йшлося про планування, координацію та «турботу» про безпеку й добробут дітей під час повномасштабного вторгнення. Натомість у цих інтерв'ю чоловіки (батьки, дідусі, дядьки та брати) загалом не згадувалися як відповідальні за дітей. Це явище, безумовно, можна пояснити практичними наслідками запровадження воєнного стану, коли чоловікам віком від 18 до 60 років було заборонено виїжджати з країни без спеціального дозволу, зокрема і депутатам Верховної Ради.¹⁶ Однак цей політичний підхід також відображає традиційні уявлення про те, що чоловіки є захисниками, а жінки — доглядальницями. Таким чином, ця тема може свідчити про те, що роль чоловіків у приватній та державній сферах залишається відносно незмінною, тоді як роль жінок розширюється. Дійсно, це є загально визнаною глобальною тенденцією у просуванні гендерної рівності, коли розширення прав, обов'язків і можливостей жінок призводить до фактичного подвійного навантаження (у приватному житті та професійній діяльності) саме для жінок, оскільки ролі та обов'язки чоловіків у приватній сфері не зазнають розширення.¹⁷

Зрештою, наративи виявляють **наявність доброзичливого сексизму у Верховній Раді.** Хоча шкідливий вплив ворожого сексизму був широко визнаний, доброзичливий сексизм загалом не розпізнавався. Доброзичливий сексизм стосується особливого шанування та захисту жінок. Як ми згодом побачимо в аналізі, попри те, що такий сексизм може здаватися «доброзичливим», він фактично підриває зусилля щодо просування гендерної рівності та сприяє конформізму гендерних ролей. Крім того, доброзичливий сексизм також є відображенням гендерних стереотипів, коли жінок шанують як матерів, які потребують захисту, а чоловіки є сильними захисниками та годувальниками (жінок і дітей).

1. Зв'язок гендерних стереотипів із законодавчими темами

Найбільш значущою закономірністю є те, як гендерні стереотипи впливають на певні законодавчі теми, пов'язані з діяльністю чоловіків і жінок у Верховній Раді. Троє з шести опитаних чоловіків і п'ятеро з восьми опитаних жінок зазначили, що теми безпеки, національної оборони, розвідки та озброєння частіше асоціюються з чоловіками,

¹⁶ В умовах воєнного стану жінки з дітьми або без них мали право виїжджати з України. У першій половині 2022 року депутаткам і депутатам віком від 60 років дозволялося перетинати кордон у разі потреби. Згодом усім депутатам, чоловікам і жінкам, а також державним службовцям було заборонено перетинати кордон без спеціального дозволу. Матеріал надано Лабораторією законодавчих ініціатив (Україна).

¹⁷ Trasowech, J. "The Value of Invisible Work: Women and the Double Burden," DePaul University, Creating Knowledge, *The LAS Journal of Undergraduate Scholarship*, 16, (2023 p.), 73-80.

тоді як права людини, права жінок, гендерна рівність, права ЛГБТК і гуманітарні питання (зокрема викрадення дітей) — з жінками. Наприклад, один депутат пов'язав певні теми з конкретними інтересами жінок і, можливо, з їхньою природою:

У нас більше жінок залучено до питань цькування/домагання. Можливо, саме тому, що вони частіше з цим стикаються. Це не означає, що чоловіки виключені з цих процесів [...]. Питання захисту гендерних прав сприймається як таке, що більше стосується жінок. Я маю на увазі лідерство в цих питаннях. Тому, загалом, у сфері захисту прав людини жінки беруть активнішу участь.

Гендерний стереотип — це узагальнене уявлення або упередження щодо рис або характеристик, які притаманні або мають бути притаманні жінкам і чоловікам, або ролей, які вони мають виконувати. Гендерний стереотип є шкідливим, коли він обмежує можливості жінок і чоловіків розвивати свої особисті здібності, будувати професійну кар'єру та/або робити вибір щодо власного життя.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

Так само депутатка Верховної Ради зауважила закономірність, яка свідчить про можливість пріоритетності участі чоловіків у питаннях постачання зброї, хоча й визнала, що не знає, чи відбувається це свідомо.

Я не можу сказати, що чоловіки займаються виключно питаннями постачання зброї, але це виглядає саме так. Зокрема, під час формування делегацій до Сполучених Штатів Америки, там переважали чоловіки. Можливо, була одна жінка, можливо — кілька, але я не виключаю умовного розподілу. Але я не була свідком цього [умовного розподілу].

Варто зазначити, що повномасштабне вторгнення надало жінкам більше можливостей дізнатися про законодавство та роботу комітетів у сфері безпеки та національної оборони, а також бути залученими до неї. Наприклад, один депутат зазначив:

[Парламентарки] вивчили технічні характеристики західного озброєння, можливо, швидше, ніж деякі наші військові.

З іншого боку, один з депутатів також висловив типові уявлення, але визнаючи, що жінки дедалі частіше працюють у нетрадиційних сферах.

[...] дійсно, теми, які більше сприймаються жінками. Тема викрадення українських дітей. Звичайно, коли про це говорить жінка, це звучить сильніше. І так само, у контексті зброї, коли про це говорить чоловік, який служив — це сприймається інакше. Напевно, це інформація, яка якимось чином відрізняється, якщо буде почута від жінки. Але ми бачимо багато жінок, які виступають за постачання зброї, і це теж працює.

Тут варто звернути увагу на один із наведених аргументів, — що про викрадення дітей переконливіше говорить саме жінка. Таке формулювання відповідає гендерним стереотипам, згідно з якими жінки в усьому світі асоціюються з вихованням, доглядом і материнством як основною ідентичністю. Проте було б цікаво розглянути, чи може розповідь чоловіків про викрадення дітей бути стратегічним способом привернення більшої уваги до цієї теми, оскільки це було б незвично або навіть контрстереотипно. З одного боку, цілком логічно, що чоловік, який служив, викликає більше довіри, коли говорить на такі теми, як-от зброя. Проте, за тією ж логікою, те саме має стосуватися й жінки, яка служила в армії, навіть якщо така можливість не згадувалася.

У двох інших інтерв'ю різні жінки з Верховної Ради говорили як про виклики, так і про наявні можливості:

Я думаю, це сектор [безпеки], який потребує того, щоб жінка постійно доводила, що вона може в цьому розумітися, тому що всі генерали не готові зразу її слухати, не готові її зразу чути. А для тих, хто має бодай трохи досвіду, хто, можливо, щось знає, це дозволяє отримати якусь довіру авансом.

Тривалий час в оборонному секторі, особливо з боку військового генералітету, існує упереджене ставлення до політикинь, які займаються оборонним сектором. Це або ніколи не вдасться виправити, або потрібно більше часу, щоб жінка завоювала довіру. І тоді сприйняття вирівнюється. Або це ніколи не станеться. У нас немає іншого вибору. [...] Будьмо відвертими, для жінок одне, а для чоловіків — інше.

Хоча респонденти згадували про посилення ролі жінок у нетрадиційних або нетипових сферах законодавства та роботи в комітетах, жодного разу не згадувалося про те, що чоловіки, які є депутатами Верховної Ради, активніше долучаються до таких тем, як гендерна рівність, права жінок і ЛГБТК-спільноти.

Одна з респонденток зазначила важливість опанування специфіки військової техніки. Вона не згадувала гендер як релевантний чинник, а говорила лише про важливість самого завдання.

Ми всі мали навчитися розбиратися в озброєнні, описувати військову ситуацію. Я жартую, але ніколи не думала, що знатиму, наприклад, скільки танків стоїть на озброєнні Бундесверу, які це типи танків і в якому вони стані. Усі мали навчитися це розуміти. Ну, гаразд, не всі. З мого викривленого погляду, усі мали б [навчитися цього], але, очевидно, не [навчилися].

Інша жінка у Верховній Раді розповіла про парламентську дипломатію і підкреслила важливість здатності обговорювати весь спектр актуальних тем.

Це не так, що жінки говорять виключно про депортованих дітей, тортури чи біженців, а чоловіки — про зброю. Ми всі вивчили всі назви зброї, а потім почали вивчати всі технічні характеристики нашої енергетичної системи. Тобто, зважаючи на виклики, кожен продовжує навчатися.

Хоча ці наративи не є статистично репрезентативними для чоловіків і жінок, які працюють у Верховній Раді, вони все ж сигналізують про наявність стереотипних уявлень про гендерні ролі як чоловіків, так і жінок. Тут існує кілька важливих аспектів: по-перше, і чоловіки, і жінки відзначають, що жінки частіше почали працювати у нетрадиційних сферах. Це прямо пов'язано з повномасштабним вторгненням і необхідністю залучити всіх для визначення та забезпечення необхідними боєприпасами та зброєю. Другий аспект полягає в тому, що жінок асоціюють із темами, як-от викрадення дітей, права людини, гендерна рівність, права жінок, права ЛГБТК і гуманітарна допомога, — як чоловіки, так і жінки. Хоча цитати не відображають усі ці теми одразу, тобто одна людина може посилатися на права ЛГБТК, а інша — на права людини, їх об'єднує те, що вони легко асоціюються з гендерними стереотипами, оскільки пов'язані з турботою та захистом тих, хто цього потребує. Третій аспект — це замовчування: чоловіки не згадуються щодо вище наведених тем. У цьому випадку те, що сказано, є таким самим важливим, як і те, що не сказано.

Оскільки гендерні стереотипи залишаються поширеними, існує ймовірність того, що вони можуть обмежувати підтримку та готовність чоловіків до активної участі в обговоренні тем, пов'язаних із жінками, — свідомо чи несвідомо. Дійсно, дослідження прихованих упереджень свідчать про те, що незалежно від нашого світогляду, наша поведінка та дії, найімовірніше, несвідомо відображають панівні стереотипи й ставлення.¹⁸ Ба більше, якщо розглядати такі теми, як гендерна рівність і права ЛГБТК як складники демократичного проекту, така асоціація може обмежити просування як гендерної рівності, так і демократичних принципів. Що найважливіше, така асоціація створює простір для російської гібридної війни, спрямованої проти прав людини, гендерної рівності та прав ЛГБТК.

Приховане упередження — це автоматичний і несвідомий процес присвоєння стереотипу та/або пов'язування негативного чи позитивного ставлення до певної групи або особи, пов'язаної з групою, на основі усталеної соціальної ієрархії.

Kang, J. Implicit Bias: A Primer for Courts, (2009 p.).

2. Гендерні стереотипи та особистий вплив повномасштабного вторгнення

За словами восьми народних депутатів, трьох чоловіків і п'яти жінок, один із наслідків повномасштабного вторгнення насамперед торкнувся жінок. Вплив, якого зазнали жінки, також підкреслює наявність подвійного робочого навантаження. Воно з'являється тоді, коли зусилля щодо забезпечення гендерної рівності зосереджуються на залученні жінок до громадської та професійної сфер, водночас чоловіки, як

¹⁸ Згідно з дослідженнями, «приховані упередження можуть протистояти прийнятому світогляду людини, але оскільки вони не контролюються свідомо, вони все-таки можуть відобразитися на її поведінці, зокрема в професійній діяльності», Halilović, M., Huhtanen, H., *Gender and the Judiciary: The Implications of Gender within the Judiciary of Bosnia and Herzegovina*, DCAF: Женева (2017 p.).

правило, не беруть участі в очікуваних змінах у приватній сфері, зокрема, у розподілі домашніх та обов'язків із догляду за дітьми.¹⁹

Відповідаючи на запитання про особистий вплив повномасштабного вторгнення, вісім депутатів/ок описали труднощі та стрес, яких зазнали жінки, що працюють у Верховній Раді, через свою роль матерів і доглядальниць. Тут важливо підкреслити те, що в інтерв'ю не згадувалося, а саме стрес і відповідальність, які відчували чоловіки у зв'язку з повномасштабним вторгненням, а також пов'язані з ним хвилювання та тривогу за їхні родини (партнерів і дітей). Це замовчування може свідчити про низку взаємопов'язаних реалій. Воно може свідчити про шанобливе ставлення до жінок-матерів та їхньої особливої ролі в піклуванні про дітей — асоціація, що відповідає гендерним стереотипам. Так само це може свідчити про небажання чоловіків говорити про пережитий ними стрес і занепокоєння. Це також відповідає гендерним стереотипам, оскільки чоловіки асоціюються з силою та стійкістю у своїй ролі захисників. Крім того, це може свідчити про реалії воєнного стану — чоловіки просто не могли виїхати (тоді як депутатки зрештою змогли евакуювати своїх дітей), а отже, могли розраховувати лише на те, що їхні партнерки евакуюються разом з дітьми. Це також означає, що жінки, які мають на утриманні членів сім'ї та дітей, особливо якщо їхні партнери були мобілізовані до війська, спочатку могли відчувати значний стрес і занепокоєння через неможливість евакуювати близьких.

Попри це, наративи демонструють особливу повагу до жінок-матерів з боку деяких опитаних жінок і чоловіків. Цитати також свідчать про те, що вплив ситуації був особливо важким для жінок. Цитована нижче депутатка підтверджує цю думку.

[Найбільший вплив] — це все, що пов'язане з сім'єю, передусім з дітьми. [...] жінки мали додаткові виклики, якщо були самотніми [...] вони фактично залишалися єдиними в сім'ї, так? Тобто вони відповідали за дітей, за житло, за тварин, за все, так? У цей момент евакуація була неможливою, тому що треба було бути в Києві, ухвалювати рішення про мобілізацію, запровадження воєнного стану тощо. І фактично не було кому гарантувати безпеку родини. Це стосується і чоловіків, і жінок, але жінкам було набагато важче.

Інша жінка зазначила, наскільки особливим був досвід повномасштабного вторгнення для депутатів/ок Верховної Ради та для установи в цілому. Вона розповіла про свій обов'язок піклуватися і навіть захищати від небезпеки члена сім'ї, який не є дитиною.

Я змушена була брати свого [члена сім'ї] з собою на роботу, тому що я живу [високо в багатоповерхівці], і не могла залишити свого [члена сім'ї], коли були вибухи й невідомо що [...]. Я потягнула [члена сім'ї] з собою на роботу. [...] На той момент це був, напевно, єдиний випадок за останні п'ять років, коли нам дозволили заходити в Раду з членами сім'ї.

¹⁹ Див. Rebrey, SM, "Gender inequality in Russia: Axial institutions and agency," *російський економічний журнал* 9, № 1 (2017 р.), 71-92.

Наступний наратив від депутата підкреслює зв'язок між жінками та материнством, а отже, занепокоєння за дитину в контексті повномасштабного вторгнення. Замовчування у цій цитаті також свідчить про нехтування тим фактом, що чоловіки (батьки, діди, дядьки та брати) також можуть відчувати глибоке занепокоєння за своїх дітей. Хоча чоловіки безумовно відчували занепокоєння і хвилювання за свою сім'ю, відсутність згадки про це у поєднанні з явною пошаною до жінок-матерів відповідає гендерним стереотипам. Щобільше, відсутність асоціації з чоловіками як турботливими опікунами може також свідчити про додатковий гендерний стереотип, згідно з яким чоловіки мають бути стійкими та сильними. Інакше кажучи — протилежними до жінок.

[...] жінки — це насамперед матері. І звичайно, коли ти мати й маєш дитину, особливо малолітню, то безумовно ти за неї дуже сильно хвилюєшся. Я знаю багатьох депутаток, які намагалися відправити своїх дітей у безпечніше місце з мамами, бабусями. Це зрозуміло, що вони хвилювалися. Це зрозуміло, що вони за першої нагоди їхали побачитися зі своїми дітьми.

У наведених нижче роздумах депутата простежується така ж усталена асоціація жінок із дітьми та материнством, хоча й непрямо визнається, що чоловіки також мають дітей.

Я вважаю, якщо говорити про різницю між жінками й чоловіками, то, наскільки я розумію, є певна проблема з виїздом за кордон для жінок, у яких є діти. Хоча у чоловіків також є діти за кордоном, я думаю.

Ще одна цитата депутатки підкреслює асоціацію з відповідальністю жінок за дітей. Вона також вказує на специфічні обмеження, з якими стикаються чоловіки під час воєнного стану: чоловіки призовного віку не можуть виїхати, навіть якщо вони не мобілізовані. У цьому контексті було внесено поправку, яка врахувала присутність жінок у Верховній Раді та дозволила їм вивезти своїх дітей з України.

[Було зроблено] невелике послаблення на випадок, якщо жінці [депутатці] потрібно виїхати з дитиною й більше немає кому це зробити. Якщо батько мобілізований, навіть якщо він не мобілізований, то він не може виїхати. Хто може вивезти дитину? Більше ніхто [...]. Потім внесли поправку, яка дозволяє жінці виїхати з дитиною.

Інша цитата жінки, яка працює у Верховній Раді, відображає правову реальність — тільки жінки (або чоловіки старше 60 років) можуть вивозити дітей в умовах воєнного стану. Однак вона також підкреслює те, що жінки особливо страждають від розлуки зі своїми дітьми.

Ми також евакуювали дітей. Для кожної матері це велике випробування. Проблема в тому, що тебе розлучають з твоїми дітьми. [...] Страх за життя і здоров'я своїх близьких і, звичайно, велике хвилювання за тих, хто пішов до армії.

Наведені нижче думки іншої жінки додають нюансів до наративу, припускаючи, що депутати могли розслабитися, відправивши дружину та дітей за кордон, тоді як депутатки не мали такої можливості зняти стрес і позбавитися занепокоєння. На противагу цьому, респондент не згадує про стрес, який відчували чоловіки через неможливість евакуювати свої сім'ї через воєнний стан. Це замовчування, знову ж таки, підтверджує гендерний стереотип, який асоціює чоловіків як сильних та стійких.

[...] вперше жінки в парламенті, депутатки, особливо які мали маленьких дітей, не могли виїхати, як і їхні чоловіки. Це було найгостріше питання для всіх жінок. І я пам'ятаю, який це був стрес, це був просто відчай для багатьох жінок, які не розуміли, що робити з дітьми. [...]

Пізніше вона зазначила:

[...] цей аспект безпеки важливий, тому що на відміну від чоловіків [депутатів], які могли абсолютно спокійно відправити своїх дружин з дітьми за кордон і відчувати стрес наполовину, ми мали зовсім інший досвід.

Ця думка чітко простежується в цитаті іншої депутатки, яка розповіла про план евакуації близьких перед повномасштабним вторгненням та його реалізацію. Ця цитата також свідчить про цікаву зміну ролей, коли батько бере на себе основні завдання з догляду за дитиною, а мати залишається для виконання обов'язків, пов'язаних з національною обороною. Така ситуація є винятком і демонструє потенціал гендерної рівності — коли відповідальність несе той, хто найкраще підходить для цього, а не той, хто має відповідну стать і гендер.

Я заздалегідь вивезла своїх дітей з Києва [до повномасштабного вторгнення], і дітей, і їхнього батька. І тому, коли треба було зосередитися виключно на роботі й думати про те, що робити, мені не треба було насамперед турбуватися про свою сім'ю як матері. Це суттєво відрізняло мене від багатьох інших на той час, у кого діти були поруч [і хто хвилювався]. У мене була свідома розмова [з чоловіком] про те, що якщо щось станеться [повномасштабне вторгнення], то мені доведеться працювати і я не зможу думати про безпеку родини.

У цілому ці наративи свідчать про те, що жінки передусім асоціюються з турботою про дітей і забезпеченням їхньої безпеки. Ця асоціація посилилася із запровадженням воєнного стану, який забороняє чоловікам виїжджати, навіть для евакуації своєї сім'ї. Інакше кажучи, воєнний стан в Україні також відповідає гендерним стереотипам. Це не слід сприймати як критику закону або заперечення величезних складнощів, спричинених повномасштабним вторгненням, а радше як відображення сили гендерних стереотипів і можливих способів, у які вони несвідомо відображаються в політиці.

Ці наративи, хоч і замовчуючи, показують, що роль чоловіків у Верховній Раді як батьків значною мірою залишається невизнаною — як жінками, так і чоловіками. Цей аналітичний висновок не означає, що жінки не повинні асоціюватися з обов'язками та турботами материнства, якщо вони мають дітей. Йдеться про те, що відсутність подібної асоціації щодо чоловіків-батьків може свідчити про обмеження, яке може проявлятися в політиці та практиці. Інакше кажучи, якщо вважається, що жінки краще за чоловіків здатні піклуватися про дітей, евакуювати сім'ї та розповідати про викрадення дітей, а чоловіки — ні, то це, швидше за все, вплине на розроблення та впровадження законів і політик. І дійсно, запровадження воєнного стану цілком може, принаймні частково, відобразити цю асоціацію.

3. Визнання сексизму чоловіками та жінками

Семеро депутатів, троє чоловіків і четверо жінок, визнали наявність сексизму у Верховній Раді, принаймні у попередніх скликаннях. Хоча конкретних прикладів не наведено, деякі респонденти припустили, що раніше певні коментарі або висловлювання мали ворожий характер. Це можна вважати *ворожим сексизмом*, що проявляється у вигляді образ, неповаги та навмисної маргіналізації.²⁰ Інші респонденти відзначили прогрес, досягнутий у цьому питанні, тоді як один депутат визнав, що сексизм усе ще може бути прихованим або «латентним» елементом. Його можна розглядати як форму *добррозичливого сексизму*, коли жінки отримують особливу увагу, підтримку та захист.²¹ Добррозичливий сексизм простежується в попередніх коментарях про особливу роль жінок як матерів і доглядальниць, а також у схваленні їхнього лідерства й діяльності у сфері гендерної рівності та прав ЛГБТК.

Наступна цитата депутатки підкреслює наявність сексизму (зокрема з боку керівництва).

Ми періодично бачимо сексистську поведінку, зокрема з боку керівництва. [...] Жінки завжди стикалися з певними проявами сексизму в різних формах.

Так само й наведена нижче думка депутата демонструє як прогрес, так і подальшу можливість «рецидиву». Слово «формально» тут є важливим, оскільки воно показує різницю між публічною поведінкою та особистими переконаннями й цінностями.

Формально принципів рівності дотримуються. Очевидно, трапляється певне хамство, коли колеги депутата можуть скаржитися на якісь такі «рецидиви», на зверхнє ставлення, але це, радше, «рецидив». І треба віддати належне, що в основному існує намагання триматися в рамках коректності.

²⁰ Glick and Fiske (2001 p.), цитовано у Jones, Stewart, King, Morgan, Gilrane and Hylton, "Negative consequence of benevolent sexism on efficacy and performance," *Gender in Management: An International Journal*, т. 29, № 3 (2014 p.), 171-189.

²¹ Так само.

Інший депутат висловлює схожі міркування. Він визнає наявність прогресу, але випадки сексизму все ще можуть траплятися. Ця цитата підтверджує, що принаймні для деякого публічна поведінка може відрізнятися від особистих поглядів.

[Відбувається] поступовий рух до збереження гендерного балансу, принаймні у найвищому законодавчому органі. Він підтримується нами, і ми його серйозно посилили. [За] винятком деяких прикрих випадків сексизму чи якихось подібних речей. [...] Це має наслідки навіть для тих депутатів, які якимось чином залишаються поза увагою. Насправді це майже виключено в нашій роботі, принаймні наразі.

Жінка, яка працює у Верховній Раді, ще більше підтверджує цю відмінність, зазначаючи, що існує «страх» публічно висловлювати сексистські погляди, який слугує стримувальним фактором.

Я б сказала, що порівняно з тим, що було п'ять років тому, прогрес [щодо сексизму] очевидний: вони бояться висловлювати певні речі, тому що будуть покарані за це. Мені здається, що ми досягли прогресу в процесі просвітництва серед депутатів. Очевидно, що є деякі речі, які [...] ну, їх чути подекуди, але, ну, це правда, вони очевидно ставляться до цього уважніше. Вони думають, чи можна це говорити, чи ні? Варто це казати, чи ні? З'явилася така настороженість і чутливість до цього питання. Я справді ставлюся до цього дуже оптимістично.

Дійсно, існує відмінність між публічною поведінкою та коментарями в менших або приватних колах. Зусилля щодо просування гендерної рівності (або будь-яких змін у соціальній політиці) часто починаються з публічних заяв і зобов'язань, які згодом можуть сприяти індивідуальним і колективним соціальним змінам.

Інший респондент зазначив, що хоча раніше траплялися «погані ситуації», зараз серед депутатів панує загальний настрій, який дозволяє прямо протистояти сексизму. Його твердження про те, що є депутати, які б відреагували, передбачає наявність таких, хто здатен вдаватися до сексистської риторики.

Було кілька випадків [сексизму], якщо я не помиляюся, навіть у залі засідань Верховної Ради. Але я вже давно не пригадую таких випадків. Десь на початку, коли ще було МФО [Міжфракційне депутатське об'єднання] «Рівні можливості», вони когось опитували, і були якись прикри ситуації. Але я вже давно не пам'ятаю, щоб щось траплялося просто в залі засідань. Якби щось сталося, то обов'язково знайшлося б багато активних депутатів, які б сказали, що відбувається.

На противагу ворожому сексизму, інша депутатка підкреслює наявність «відчуття», що коментарі, ставлення або відсутність підтримки ґрунтуються на сексистських поглядах.

Тобто є такі моменти, коли в процесі просування свого законопроєкту ти відчуваєш, що він [сексизм] проявляється, але я не хочу називати це сексизмом, тому що він дуже-дуже прихований. Але такі елементи іноді присутні на рівні відчуттів. Ти не розумієш, чому, що саме, але аргументи висуваються, і є відчуття, що ці аргументи необґрунтовані. Складається враження, що це, напевно, тому, що ти жінка, і це просто чиєсь ставлення.

Нарешті, одна депутатка визнала наявність сексизму або використання гендерних стереотипів, але стверджувала, що частіше з ними стикалася з боку жінок. Вона зазначила, що з чоловіками було легше подолати гендерні стереотипи.

Ми стикалися з гендерними стереотипами. І найсмішніше, що вони проявлялися через висловлювання жінок, а не чоловіків. З чоловіками було якось простіше в аспекті гендерних стереотипів.

Ці цитати не означають, що у Верховній Раді існує унікальна проблема сексизму, домагань або дискримінації щодо жінок. Навпаки, дані з інтерв'ю є однозначними: було досягнуто величезного прогресу, і, як наслідок, у Верховній Раді **сформуувала-ся культура, яка активно засуджує явний або «ворожий» сексизм**. Проте ці цитати свідчать про важливість збереження та зміцнення прогресу, досягнутого в подоланні гендерних стереотипів і просуванні гендерної рівності та, знову ж таки, про важливість залучення чоловіків. Крім того, зосередження уваги на ворожому сексизмі як символічному прояві сексизму чи домагань може затьмарити шкоду та дискримінаційний вплив доброзичливого сексизму.

Уточнимо, що сексизм існує в кожному куточку світу. Він також поширений безпосередньо у парламентських системах європейських демократій. Наприклад, дослідження показало, що:²²

- ▶ **85.2%** депутаток у Європі, які взяли участь у дослідженні, повідомили про випадки ворожого сексизму (психологічне насильство) під час перебування на посаді;
- ▶ **67.9%** повідомили, що їм робили зауваження щодо їхньої зовнішності або ґрунтуючись на гендерних стереотипах;
- ▶ **58.2%** повідомили про прояви сексизму в Інтернеті.

Ці дані також свідчать про наявність непрямих форм сексизму, як-от коментарі на основі гендерних стереотипів, які нібито обмежують ролі, обов'язки та можливості як чоловіків, так і жінок, навіть якщо вони можуть здаватися шанобливими й позитивними. Особливо важливим є те, що **жінки, які беруть активну участь у просуванні гендерної рівності та протидії насильству щодо жінок, часто стають об'єктами сексистських нападів і домагань**.

²² «Сексизм, домагання та насильство щодо жінок у парламентах Європи», Короткий огляд, Міжпарламентський союз, (2018 р.).

Обговорення та аналіз

Які можливі висновки з цих інтерв'ю можуть сприяти формуванню стратегій, спрямованих на забезпечення цілісності та суверенітету України, а також посилення підтримки України з боку західного демократичного альянсу?

Наративи вказують на розуміння або підхід до гендерної рівності, який залишає простір для використання росією дезінформації та пропаганди, спрямованої проти гендерної рівності. Таке розуміння й підхід, свідомий чи несвідомий, не є унікальним для України, але Україна перебуває в унікально нестабільному становищі. Оскільки Україна географічно розташована між росією та Західною Європою, тобто між двома світоглядом, що протистоять один одному, її **позиція щодо гендерної рівності посилюється чіткістю та рішучістю й послаблюється двозначністю.**

Розуміння та підхід до просування гендерної рівності, відображені в наративах народних депутатів/ок, як і в усьому світі, переважно зосереджені на правах жінок і не враховують важливість гендерної рівності для чоловіків. У всьому світі зусилля щодо захисту прав жінок часто зосереджені на інтеграції, представництві та участі, тобто просуванні жінок у громадську та професійну сфери, у нетрадиційні галузі, а також на лідерські та керівні позиції. Дійсно, наративи інтерв'ю відображають щире прагнення розширити уявлення про жінок у Верховній Раді — їхні можливості та цінності, а також важливість їхньої участі в нетрадиційних сферах, як-от безпека та оборона. Однак ці зусилля здебільшого ігнорують подвійне навантаження, якого зазнають жінки, оскільки їхня відповідальність і зобов'язання у громадській та професійній сферах зростають. Це явище спостерігається у всіх країнах Західної Європи, за винятком деяких країн Північної Європи.²³ Проте для подальшого просування гендерної рівності необхідно, щоб чоловіки брали активнішу участь у догляді за домом, дітьми та родиною — так само як жінки дедалі активніше залучаються до забезпечення та захисту своїх сімей (прямо чи опосередковано). Крім того, важливою є активна участь чоловіків, а подекуди й лідерство, у питаннях, які стереотипно пов'язані з жінками — за прикладом того, як жінки увійшли у сфери, стереотипно пов'язані з чоловіками. Інакше кажучи, **гендерна рівність передбачає процес розширення ролей, обов'язків і можливостей як для жінок, так і для чоловіків.**

Депутати/ки також продемонстрували послідовну прихильність до протидії ворожому сексизму, тобто зневажливим та образливим коментарям і поведінці,

²³ У Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції частину **відпустки для догляду за дитиною має взяти батько, а іншу — мати.** Реформа зарезервованих місяців широко визнається успішною як дослідниками, так і політиками. Вона змінила очікування та поведінку батьків щодо участі в догляді за дитиною з раннього віку. Ця політика ґрунтується на давніх зобов'язаннях щодо просування гендерної рівності. Див. Duvander, Ann-Zofie та ін., "Parental Leave Policies and Continued Childbearing in Iceland, Norway, and Sweden," *Демографічні дослідження*, 40 (2019 р.), 1501-28; Duvander, Ann-Zofie and Mats Johansson, "What Are the Effects of Reforms Promoting Fathers' Parental Leave Use?," *Journal of European Social Policy* 22, № 3 (2018 р.), 319-30.

спрямованим на відчуження й ізоляцію жінок. Водночас чоловіки та жінки висловлювали повагу та захоплення унікальною роллю жінок як матерів і їхньою винятковою відповідальністю за добробут своїх дітей. Водночас у Верховній Раді було мало згадок про роль або досвід чоловіків-батьків. Згідно з дослідженнями, такий захисний та шанобливий підхід до жінок працює в тандемі з ворожим сексизмом, підриваючи гендерну рівність і зміцнюючи гендерну ієрархію, у якій жінки потребують захисту, а чоловіки є захисниками.²⁴ Це означає, що жінки мають можливість розширювати свої ролі та обов'язки, лише якщо це не суперечить їхньому унікальному й головному обов'язку — піклуватися про безпеку та добробут дітей. Натомість здається, що чоловіки більш обмежені жорсткими гендерними стереотипами. Це означає, що їхні ролі та обов'язки обмежені як у приватній сфері, у стосунках з дітьми та сім'єю, так і в публічній сфері, у Верховній Раді.

Дедалі більша кількість досліджень свідчить про систематичне використання росією дезінформації й пропаганди проти гендерної та статевої рівності як центральних інструментів стратегії гібридної війни. Стереотипне уявлення про жінку як турботливу матір, яка потребує захисту і пошани, а про чоловіка як сильного і мужнього захисника надає росії широкий простір для використання своїх наративів. Це включає зміцнення одновимірної моделі мужності, яка ґрунтується на силі, стоїцизмі та лідерстві, а слабкість асоціюється з жінками, дітьми й гомосексуальною орієнтацією. Таким чином, що більше чоловіки та жінки, як вважається, народжуються з незмінним і традиційним розумінням ролей, обов'язків і характеристик, продиктованих їхньою статтю, тобто гендерних стереотипних ролей, то більше можливостей для маніпуляцій.

російська гібридна війна: стратегічне використання гендерних стереотипів

«Це війна [яку веде росія], де основними інструментами боротьби є не лише зброя, а й **дезінформація, політична пропаганда**, економічний тиск і терор».²⁵ Організація Північноатлантичного договору (НАТО) визнає, що конфлікти дедалі частіше ведуться за допомогою інноваційних методів, які не передбачають застосування летальної або фізичної сили. Гібридну війну, таким чином, визначають як «взаємодію або злиття традиційних і **нетрадиційних засобів впливу та інструментів підривної діяльності**, що синхронізуються для використання вразливостей супротивника й досягнення синергетичного ефекту».²⁶

Центральним елементом нефізичної та неекономічної гібридної війни проти України є **дезінформація**. Йдеться про поширення неправдивої інформації, яка навмисно **спрямована на соціокультурні розбіжності та використовує їх з метою «створення**

²⁴ Glick, P., "Backlash and the Double Bind," Дослідницький симпозиум, гендер і робота: виклик традиційній мудрості, Harvard Business School, (2013 p.), 2-7.

²⁵ Інна Шинкаренко, Наталія Комих, «Візуальний текст російсько-української війни: гендерний погляд», Міждисциплінарні дослідження комплексних систем, № 24 (2024 p.), 197.

²⁶ Bilal, A, "Hybrid Warfare – New Threats, Complexity and Trust as the Antidote," NATO Review online, (2021 p.), березень 2025 p.

соціальної напруги, поляризації суспільства, навіювання страху населенню або підриву його довіри до влади».²⁷

Антигендерні меседжі є основним елементом російської дезінформації. Сюди входить пропаганда, яка просуває природні та закріплені ролі й обов'язки чоловіків і жінок на основі гендерних стереотипів. Наприклад, під час виступу в дискусійному клубі «Валдай» у Сочі путін заявив, що ліберали на Заході прагнуть скасувати такі поняття, як «мати, батько, сім'я або гендерні відмінності», назвавши їх «базовими».²⁸ Так само на своїй всеросійській пресконференції в грудні 2021 року він заявив: «Я прихильник традиційного підходу, що жінка є жінкою, чоловік є чоловіком, мати є матір'ю, а батько є батьком», підкріпивши поняття закріплених гендерних ролей.²⁹

Відповідно до цього, сексуальна орієнтація також є центральним елементом антигендерної дезінформації з боку росії. Риторика путіна систематично подає гомосексуальність як антитезу традиційній маскулінності. Інакше кажучи, бути геєм означає бути «жіночним», а отже — слабким, а це неприродно, оскільки чоловіки повинні хотіти та потребувати жінок. Таким чином, «росія позиціює Україну як фемінізовану та розірвану між мужньою росією, яка захищає традиційні цінності, і сексуально деградуючою Європою, яку путін називає «Гейропа»».³⁰

Дослідження також підтверджують:

*російські та проросійські [...] інформаційні джерела зображують Західну Європу та «європейські цінності» як загрозу власним «традиційним» гендерним нормам і моделям, наприклад, через пропаганду гомосексуалізму та розпад «традиційної» сім'ї. [Таким чином, російські ініціативи [гібридної війни] [в Україні] апелюють до консервативних цінностей і поглядів на сімейне життя та сексуальність, щоб переконати українців у небезпеці Європи та її пропаганди «сексуальних відхилень» і скасування традиційних гендерних норм і ролей.*³¹

З огляду на російські пріоритети, не дивно, що під час повномасштабного вторгнення в Україну Держдума розширила сферу дії російського закону про «гей-пропаганду». Він забороняв публічне зображення «нетрадиційних сексуальних стосунків» для будь-якої вікової групи, а не лише для неповнолітніх. Намагаючись показати, що Україна є демократичною державою, українська депутатка Верховної Ради

²⁷ Giannopoulos та ін., (2020 р.), цитовано у: Freedman, Jane, Gjørn, Gunhild Hoogensen та Razakamaharavo, Velomahanina Tahinjanahary, "Identity, stability, Hybrid Threats and Disinformation," *Icono 14: Comunicación y tecnologías emergentes*, 19, № 1 (2021 р.), 49.

²⁸ «путін скасовує культуру, називає гендерну мінливість «злочином проти людства», *The Hill*, (22 жовтня 2021 р.), березень 2025 р.

²⁹ «Владіміру путіну, царю політики, у якій переважає чоловік, загрожують гендерні та сексуальні права», *The Conversation*, (11 квітня 2022 р.), березень 2025 р.

³⁰ Edenborg (2017 р.), цитовано у: Kratochvíl та O'Sullivan, "A War like No Other: Russia's Invasion of Ukraine as a War on Gender Order," *Європейська безпека*, 349.

³¹ Freedman та ін., "Identity, stability, Hybrid Threats and Disinformation," *Icono 14: Comunicación y tecnologías emergentes*, 56.

запропонувала законопроект про легалізацію одностатевих партнерств і надання їм рівних юридичних прав. Вона пояснила:

Оскільки путін зробив гомофобію великою частиною свого політичного порядку денного і [російської] національної ідеології, люди автоматично асоціюють його з гомофобією. Отже, якщо ми відрізняємося від нього, то ми повинні відрізнитися і в цій сфері.³²

Ця цитата ілюструє ключову стратегію протидії антигендерній дезінформації та пропаганді — однозначну і відкриту підтримку демократичних принципів, що включає гендерну та статеву рівність.

Якщо росія, реалізуючи принцип «сильний робить те, що хоче», визначає Україну як «вічну провінцію» і намагається силою нав'язати свої соціокультурні, політичні та економічні цінності й гарантувати відмову від усього західноєвропейського³³, то Україна опиняється в складному становищі, коли їй доводиться робити чіткий і рішучий вибір.

Щобільше, оскільки Західна Європа розглядає Україну серед інших західних демократій як опору демократії та соціокультурних цінностей, які з нею пов'язані, відмова України від російської антигендерної та антистатевої рівності означає її готовність приєднатися до Західної Європи та демократичного альянсу.

Гендерна та статеву рівність є важливою частиною проєкту ЄС, але центральне місце вони займають у російському контрнарративі, в якому вони стають опорою проти поширення західних цінностей та європеїзації як у самій росії, так і за її межами. У цьому сенсі російське вторгнення в Україну — це не просто захоплення влади, а спроба протистояти відцентровим тенденціям, що мають насамперед не військовий, а культурний характер [попри всі російські заяви про безпеку «розширення НАТО»].³⁴

Таким чином, боротьба росії за «серця та розуми» включає відкрите плекання недовіри й навіть відрази до ідей мультикультуралізму, інклюзивності, гендерної та статевої рівності. Ці нарративи, що використовуються в контексті гібридної війни, мають на меті «створити реальну політичну та культурну альтернативу західній ліберальній демократії за зразком путінської росії, зосереджуючись на традиційних уявленнях про маскуліність і фемінність, сім'ю та інші образи консервативного християнства».³⁵ Зверніть увагу на гіпермаскулінні образи путіна, які використовувалися,

³² Reid, Graeme, "Russia, Homophobia and the Battle for 'Traditional Values'," березень 2025 р.

³³ Ernesticia and Kipo-Sunyezi, "Russia-Ukraine war from a gender perspective," *African Social Science and Humanities Journal*, 278.

³⁴ Kratochvil та O'Sullivan, "A War like No Other: Russia's Invasion of Ukraine as a War on Gender Order," *Європейська безпека*, 360.

³⁵ Cushman, Grace, "Eurosodom: Examining Weaponized Sexuality and Gender-Based Narratives in Russian and Pro-Russian Disinformation," дипломна робота, (Техаський університет в Остіні, 2020 р.), 7.

щоб підкреслити силу росії та образ «справжнього» чоловіка³⁶, на протигагу формам зображення західноєвропейських і навіть нинішніх українських лідерів як фемінізованих і гомосексуальних, що має сигналізувати про слабкість. Ці образи та наративи мають на меті сформувані явні та неявні асоціації з одновимірним образом чоловіка — доміантного, агресивного, непохитного голови сім'ї та захисника нації. Таким чином, згідно з російською тактикою гібридної війни, гендерна рівність і можливість для чоловіків і жінок бути багатовимірними особистостями, є «Євросодомом».³⁷

Гібридну війну можна розглядати як застосування логіки «гендерної ієрархії», де чоловіки за своєю природою є лідерами, а жінки — послідовницями. Цю модель називають «першим політичним порядком».³⁸ Чоловіки — стримані годувальники й захисники, а жінки — об'єкти пошани за свою роль у відтворенні поколінь і піклуванні про них, для чого їх повинні захищати сильні та мужні чоловіки. Тут гендерну рівність навмисно ототожнюють із занепадом «справжньої християнської європейської цивілізації», заснованої на «природній» гендерній ієрархії, створеній Богом.

Зрозуміло, що гендерна рівність становить загрозу для ієрархії влади й багатства в росії, яка ґрунтується на широкій соціальній нерівності. Дійсно, якщо «чоловіча монополія на політичну владу закінчується й настає час змішаної демократії, то чим більше [суспільство] встановлює [гендерну] рівність, тим більше воно поважає індивідуальні» права людини.³⁹ Саме тому **широка соціальна нерівність є підґрунтям для централізованої авторитарної моделі управління в росії — моделі, яка суперечить демократичним цінностям справедливості, рівності та інклюзивності.**

Тут варто звернути увагу на коментар однієї з депутаток Верховної Ради:

Деякі теми, якими я займаюся, є дуже суперечливими. Це стосується прав жінок і [меншин]. Тут комунікація з суспільством є одним з важливих напрямків роботи. Наше завдання — не лише змінити законодавство, але й змінити суспільну думку щодо цього питання.

Далі вона пояснює, що її головним завданням як представниці опозиційної партії (фракції) є комунікація:

[...] тому що я повинна переконати суспільство, щоб воно потім чинило тиск на панівну партію для ухвалення законів, які я просуваю.

³⁶ «[...] справжня чоловіча версія маскуліності, [...] ідеалізує агресію, соціальну повагу, жорсткість, силу, гетеросексуальність, сексуальну потенцію та стоїцизм», цитовано у: Huhtanen, H. та Johnson-Freese, J., “The “Real Man” and National Security,” *Orbis*, 68, № 2, (2024 p.), 276-293.

³⁷ Cushman, Grace, “Eurosodom: Examining Weaponized Sexuality and Gender-Based Narratives in Russian and Pro-Russian Disinformation,” 8.

³⁸ Hudson, V. M. та ін., *The First Political Order: How Sex Shapes Governance and National Security Worldwide*.

³⁹ Agacinski, S., 2001 p. *The Parity of the Sexes* (Нью-Йорк: Columbia University Press, 2001 p.), с. viii, 24.

Пізніше вона пояснює, як це пов'язано з умовами підтримки:

Нашим головним важелем тиску є те, що ми просуваємо, — це вимоги Міжнародного валютного фонду, вимоги Європейського Союзу тощо. І це наш важіль тиску, важіль впливу, назвімо це так. Тобто ці ініціативи дуже чітко збігаються з підходом наших західних партнерів, що стало більш важливим, тому що ми фінансово від них залежні.

Ці цитати, безсумнівно, відображають загальну реальність, тобто для того, щоб законодавчі ініціативи політичних партій меншості стали успішними, вони потребують підтримки партії більшості. При цьому відображено два шляхи отримання підтримки партії більшості: по-перше, через залучення громадської підтримки, а по-друге, через залучення підтримки бажаних міжнародних донорів. Також варто зазначити, що в умовах повномасштабного вторгнення Верховна Рада надає пріоритет законодавству, що стосується безпеки, оборони, фінансів і відновлення. Водночас ця цитата висвітлює інший виклик, який не є унікальним для України — просування демократичних цінностей рівності, справедливості та інклюзивності, зокрема гендерної та статевої рівності.

Наративи, викладені в попередньому розділі, свідчать про наявність моделі гендерної рівності серед чоловіків і жінок, згідно з якою жінки, які наполегливо працюють, можуть перейти до державного сектору, зокрема в політику національної оборони та безпеки. Проте саме жінки переважно несуть відповідальність за просування справедливості, рівності та інклюзивності у Верховній Раді, разом з основною відповідальністю за догляд за дітьми та членами сім'ї, які перебувають на їхньому утриманні. Натомість чоловіки здебільшого не згадуються в наративах, пов'язаних із просуванням прав людини, гендерної рівності та прав ЛГБТК у Верховній Раді, або ж вони не відіграють свідомої та визнаної ролі батьків. Звісно це не означає, що чоловіки не працюють у цих сферах у професійному або особистому житті, а лише те, що у наративах це не відображено. Насправді наративи демонструють, що чоловіки визнають і підтримують додаткове навантаження жінок, пов'язане з материнством і доглядом за дітьми (добррозичливий сексизм), а також виступають проти ворожих і відкритих форм сексизму, водночас продовжуючи законотворчу діяльність у традиційних сферах (безпека, оборона, розвідка тощо). Інакше кажучи, чоловіки підтримують та позитивно ставляться до жінок та їхніх розширених ролей і обов'язків у Верховній Раді та за її межами. Проте ні жінки, ні чоловіки прямо не висловлюють свої думки про те, яким чином розширилися ролі та обов'язки чоловіків, або що ще потрібно зробити для просування гендерної рівності та зменшення подвійного робочого навантаження жінок. Тут варто ще раз наголосити, що в цій перспективі немає нічого унікального. Соціокультурні та практичні виклики, пов'язані з просуванням гендерної рівності, дійсно присутні в усіх демократичних країнах.

Проте розрив між досягненнями жінок у нетрадиційних сферах та обмеженими змінами в уявленнях про мужність створює сприятливе підґрунтя для російських кампаній з дезінформації.

Можливо, це не парадоксально, але нещодавні дослідження, проведені в Росії, підкреслюють важливість розуміння гендерної рівності як такої, що є корисною та включає як жінок, так і чоловіків у приватній і публічній сферах. Наведена нижче

цитата може надати основні ідеї щодо того, як ефективніше просувати гендерну рівність в Україні з урахуванням обмежень, з якими стикається росія:

З одного боку, жінки виконували оплачувану роботу, а з іншого — чоловіки не виконували неоплачувану роботу, тому домашні справи та догляд за дітьми залишалися жіночою справою. Це призводило до подвійного навантаження і сприяло збереженню патріархальних цінностей у ключових суспільних інститутах — державному управлінні, академічному середовищі, а після розпаду СРСР — у корпоративному управлінні. Жінки перевантажені подвійною оплачуваною та неоплачуваною зайнятістю і водночас отримують нижчу оплату. [...]

Управління також залишається «чоловічою» сферою, де жінки обіймають посади заступників і переважно адміністративні посади та мають обмежені можливості для ухвалення рішень, як у державному, так і в корпоративному управлінні. Як наслідок, жінок мало на керівних посадах у державному та корпоративному управлінні, а також в академічних колах. [...]

Авторка продовжує:

Розширення можливостей батьківства є найефективнішим і водночас недостатньо оціненим ресурсом економічного та демографічного потенціалу. Щодо економічних переваг, інклюзивне батьківство є ключовим для зменшення навантаження на жінок [...]. [...] інклюзивне батьківство є одним зі стовпів розвитку людського капіталу. Воно також позитивно впливає на чоловіків: чим активніше вони залучені до домашніх справ, тим рідше обирають антисоціальну та небезпечну поведінку, зокрема алкоголізм. Таким чином, інклюзивне батьківство продовжує тривалість життя чоловіків. Воно також знижує рівень розлучень і підвищує ймовірність народження більше ніж однієї дитини, стимулюючи народжуваність (Duvande та ін., 2019 р.). [...] збалансований розподіл часу між оплачуваною та неоплачуваною відпусткою скорочує гендерний розрив у заробітній платі та стимулює народжуваність, як це показує приклад Північної Європи.⁴⁰

Якщо чоловіки не беруть активної участі в просуванні гендерної рівності через власний розвиток і прогрес, жінки залишаються з подвійним навантаженням. У контексті Верховної Ради депутатки можуть також відчувати більшу відповідальність за дотримання демократичних принципів, як-от гендерна рівність і права ЛГБТК, принаймні щодо їхньої ролі у парламенті, а можливо, й в сприйнятті з боку громадськості. Згідно з дослідженнями, просування гендерної рівності корисне для жінок, чоловіків і суспільства, зокрема для економічних показників. Тому, якщо Україна прагне стати частиною західного демократичного альянсу та долучитися до постійного процесу просування гендерної рівності, парламент, поряд з іншими інституціями, має активно

⁴⁰ Rebrey, "Gender inequality in Russia: Axial institutions and agency," *російський економічний журнал*, 86.

залучати чоловіків. Чоловіки мають висловлювати свою позицію у демократичному процесі й відкрито протидіяти російським гібридним нарративам, що протиставляють чоловіків і маскуліність батьківству, правам людини, гендерній рівності, правам ЛГБТК, а також загальній справедливості й інклюзивності. Дійсно, дослідження свідчать, що **«демонстрація гіпермаскуліності та апелювання до чоловічих страхів [є] невіддільною частиною ширшого поширення [...] нарративів, що підживлюють антидемократичні настрої та вимагають радикальних змін у політиці та суспільстві або до повернення в часи, коли жінки й меншини мали обмежені права»**.⁴¹

Гендерна рівність: подолання ворожого та доброзичливого сексизму

Гендерна рівність — це соціокультурна, політична та економічна мета, яка передбачає світ, у якому люди, незалежно від статі, з якою вони народилися, мають рівний і справедливий доступ до прав, можливостей, обов'язків та умов. Цілі гендерної рівності є основою так званої «гендерної ідеології», яку росія активно намагається підірвати як всередині країни, так і за її межами.⁴²

Гендерна рівність як мета або ідеологія не визначає характеристики, ролі чи обов'язки окремих людей або груп, а навпаки — прагне усунути обмеження та бар'єри. Інакше кажучи, якщо жінка хоче бути матір'ю та виконувати неоплачувану роботу — вести домашнє господарство, піклуватися про дітей і партнера — чому б і ні? У такому світогляді *чоловіки можуть зробити такий самий вибір* або ж пара, незалежно від того, є вона різностатевою чи одностатевою, може розділити обов'язки із забезпечення сім'ї та догляду за нею.

Просування та нав'язування жорстких гендерних ролей, заснованих на традиційній гендерній ієрархії, також є ідеологією. Вона затверджує природний, незмінний та необхідний поділ ролей чоловіків і жінок. У такому світогляді немає вибору — є лише обмеження. Інакше кажучи, людина народжується зі своєю «довічною професією», незалежно від її інтересів, прагнення до освіти чи природних здібностей. Ба більше, її «природна» «довічна професія» не залежить від умов чи обставин, тому неважливо, чи потребують економічні або технологічні умови XXI століття гнучких підходів до особистого та професійного життя.⁴³

⁴¹ Homolar, Alexandra, and Löffmann, Georg, "Weaponizing Masculinity: Populism and Gendered Stories of Victimhood," *Journal for the Study of Radicalism*, 16, № 2 (2022 p.), 131.

⁴² Корольчук і Граф виявили докази державної санкціонованої та офіційно схваленої антигендерної ідеології після повернення путіна до влади у 2012 році. Korolczuk, Elżbieta та Graff, Agnieszka, "Gender as "Ebola from Brussels": The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism," *Signs. Journal of Women in Culture and Society*, т. 43, № 4 (літо 2018 р.).

⁴³ Наприклад, традиційно «чоловічі» галузі, як-от будівництво, виробництво та інші галузі, що потребують інтенсивної фізичної праці, значно скоротилися, тоді як сфери, які стереотипно пов'язані з жінками, наприклад, охорона здоров'я та сфера послуг — навпаки, розширилися. Це підсумовано в статті *The Economist* під назвою «Чоловіки розгублені: малоосвічені чоловіки в багатих країнах не адаптувалися до торгівлі, технологій чи фемінізму». У статті підкреслюється, що чоловіки не проявляли інтересу або не досягали успіху в опануванні професій, пов'язаних із жінками, через «виклики їхній маскуліній ідентичності». "Men Adrift: Badly Educated Men in Rich Countries Have Not Adapted Well to Trade, Technology or Feminism," *The Economist*, 28 травня 2015 р.

На жаль, одним зі способів підриву гендерної рівності та зміцнення гендерної ієрархії є «суб'єктивно позитивна орієнтація на захист, ідеалізацію та прихильність до жінок».⁴⁴ В академічному середовищі це називають доброзичливим сексизмом. Простими словами, це форма дотримання закріплених гендерних ролей та традиційної гендерної ієрархії. Важливо зазначити, що «незалежно від того, чи ставляться до жінок як до тендітних і таких, що потребують [захисту], чи з ворожістю та зневагою, кінцевий результат однаковий: жінок сприймають як нерівних і, по суті, нижчих порівняно з чоловіками».⁴⁵ Таким чином, доброзичливий сексизм підтримує традиційні маскуліні стилі лідерства та протистоїть так званім «фемінним» стилям, як-от співпраця й інклюзивність.⁴⁶ Це працює незалежно від фактичної статі особи, що, зокрема, пов'язано з пропагандою росії, яка зображає західноєвропейських чоловіків як слабких через їхню «фемінну» підтримку рівності, справедливості та інклюзивності.

Дослідження виокремило три взаємопов'язані переконання, які разом сприяють підриву гендерної рівності та зміцненню гендерної ієрархії:⁴⁷

- 1. доповнювальна гендерна диференціація** — переконання, що жінки та чоловіки мають фундаментально різні, але взаємодоповнювальні риси, ролі й природу (можливо, навіть визначені Богом);
- 2. гетеросексуальна близькість** — переконання, що жінки повинні забезпечувати інтимність і підтримку чоловікам, виконуючи роль «помічниці» для них у професійній діяльності;
- 3. захисний патерналізм** — переконання, що жінки мають особливий статус і потребують поваги та захисту з боку чоловіків.

Цей набір переконань виправдовує ворожий сексизм щодо жінок, які не «виконують свою роль», тобто жінок, які мають або прагнуть до влади над чоловіками, які відмовляють чоловікам у близькості або порушують чоловічий авторитет.⁴⁸ З іншого боку, доброзичливий сексизм доповнює цю каральну реакцію, винагороджуючи

⁴⁴ Glick та ін., 2000 р., цитовано у Winter, Nicholas J. G., "Hostile Sexism, Benevolent Sexism, and American Elections," *Politics & Gender*, 19, № 2 (червень 2023 р.), 427.

⁴⁵ Jones, K., Stewart, K., King, E., Morgan, W.B., Gilrane, V., and Hylton, K., "Negative consequence of benevolent sexism on efficacy and performance," *Gender in Management: An International Journal*, 29, № 3, (2014 р.), 175.

⁴⁶ Winter, Nicholas J. G., "Hostile Sexism, Benevolent Sexism, and American Elections," *Politics & Gender*, 428.

⁴⁷ Адаптовано з Glick, Peter & Fiske, Susan & Saiz, José & Abrams, Dominic & Masser, Barbara & Adetoun, Bolanle & Osagie, Johnston & Akande, Adebawale & Alao, Amos & Brunner, Annetje & Willemsen, Tineke & Chipeta, Kettie & Dardenne, Benoit & Dijksterhuis, Ap & Wigboldus, Daniel & Eckes, Thomas & Six-Materna, Iris & Expósito, Francisca & López-López, Wilson, "Beyond Prejudice as Simple Antipathy: Hostile and Benevolent Sexism Across Cultures," *Journal of personality and social psychology*, 79 (2000 р.), 763-75.

⁴⁸ Winter, Nicholas J. G., "Hostile Sexism, Benevolent Sexism, and American Elections," *Politics & Gender*, 430.

«жінок за відповідність стереотипам і ролям, що задовольняють потреби чоловіків».⁴⁹ Разом ворожий і доброзичливий сексизм — це дві сторони однієї медалі: якщо дотримуєшся норм — тебе підносять на п'єдестал, якщо ні — тебе карають.

Зв'язки з російською дезінформацією та гібридною війною проти України є очевидними — ці ж переконання лежать в основі державних цінностей росії щодо гендерних ролей, жінок, материнства, чоловіків і маскулінності.

Варто зазначити, що згідно з дослідженнями:

У країнах, де люди активно підтримують доброзичливий сексизм, найбільше схвалюється ворожий сексизм — ці два явища йдуть пліч-о-пліч. Крім того, національні середні показники за двома шкалами передбачають меншу кількість жінок на керівних посадах у державному управлінні та бізнесі. Отже, у країнах з високим рівнем доброзичливого сексизму також спостерігається більше ворожого сексизму й менше рівності для жінок, що свідчить про те, що хоч захист формально пропонує доброзичливий сексизм, у суспільствах, які його активно підтримують, жінки мають гірші умови.⁵⁰

Ці дані є додатковим доказом важливості просування гендерної рівності як для жінок і чоловіків, так і для суспільства в цілому.

Повна та змістовна можливість для жінок і чоловіків реалізовувати свої інтереси та уподобання, застосовувати свої таланти й здібності для себе, своїх сімей та суспільства, а також можливість обирати, є основою демократичного проєкту. Таким чином, активна участь чоловіків у просуванні гендерної рівності є невіддільною частиною досягнення її вищого рівня. Необхідно заохочувати та підтримувати як чоловіків, так і жінок, у прагненні бачити себе не лише захисниками та годувальниками. Для того, щоб просувати гендерну рівність, чоловіки мають бути готові прийняти свою роль партнерів і батьків, безпосередньо брати участь у догляді за дітьми та відповідальності за них, без стигматизації цієї діяльності як «жіночної» або «для слабких». Чоловіки, як і жінки, повинні мати сміливість відкрито підтримувати всі аспекти демократичного проєкту — рівність, справедливість та інклюзивність, зокрема з гендерною та статевою рівністю.

⁴⁹ Glick, P., "Backlash and the Double Bind," Дослідницький симпозиум, гендер і робота: виклик традиційній мудрості, Harvard Business School, 5.

⁵⁰ Glick, P., "Backlash and the Double Bind," Дослідницький симпозиум, гендер і робота: виклик традиційній мудрості, Harvard Business School, 5.

Рекомендації: політика та практика у Верховній Раді

Результати цього дослідження разом з іншими сучасними дослідженнями, що демонструють використання росією антигендерної дезінформації як центрального елемента гібридної війни, вказують на необхідність більш інклюзивного підходу до забезпечення гендерної рівності. Насправді з огляду на те, що росія використовує дезінформацію та пропаганду проти західного демократичного альянсу, існує аргументована необхідність активно просувати гендерну рівність загалом. Таким чином, ці рекомендації можуть бути актуальними для будь-якої країни, яка прагне зміцнити демократію та підвищити стійкість до гібридних воєнних тактик, що використовують гендерні стереотипи.

Пріоритетність гендерної рівності та контрстереотипного представництва

Мета полягає у просуванні асоціацій, які виходять за межі гендерних стереотипів. Наприклад, використання контрстереотипного представництва разом з гендерною рівністю, тобто рівним чисельним представництвом чоловіків і жінок. Одним із підходів до цієї рекомендації є зворотне конструювання моделі доброзичливого сексизму для створення контрстереотипів. Таким чином, мета — уникати:

- ▶ **доповнювальної гендерної диференціації** — переконання, що жінки та чоловіки мають фундаментально різні, але взаємодоповнювальні риси, ролі й природу (можливо, навіть визначені Богом);
- ▶ **гетеросексуальної близькості та підтримки** — переконання, що жінки повинні забезпечувати інтимність і підтримку чоловікам, виконуючи роль «помічниці» для них у професійній діяльності;
- ▶ **захисного патерналізму** — переконання, що жінки мають особливий статус і потребують поваги та захисту з боку чоловіків.

Практичне застосування в межах компетенції Верховної Ради може включати три ключові напрямки:

- ▶ **Видима гендерна рівність у питаннях, пов'язаних з гендерними стереотипами, з акцентом на контрстереотипах.** Наприклад, залучення як депутаток, так і депутатів до просування ініціатив національної безпеки та оборони, забезпечення міжнародної підтримки в озброєнні та боєприпасах, при цьому надаючи пріоритет депутаткам. Подібний принцип можна застосовувати у сфері прав людини, гендерної рівності та прав ЛГБТК, якщо просування цих питань очолюють депутат і депутатка, а увага зосереджується на депутатіві.
- ▶ **Видима гендерна рівність у комунікації з акцентом на контрстереотипах.** Чи йдеться про друковані медіа, радіо, телебачення, подкасти чи соціальні

мережі, важливо залучати до комунікації як депутатів, так і депутаток. У комунікації варто фокусуватись на контрстереотипному представникові та використовувати інклюзивний підхід, що охоплює чоловіків, жінок і представників меншин. Наприклад, залучення депутата з військовим досвідом для комунікації стосовно важливості прав ЛГБТК, одночасно демонструючи залучення жінок, етнічних/релігійних меншин, а також представників партії більшості та опозиційної партії.

- ▶ **Видима гендерна рівність у взаємодії з виборцями.** Наскільки це можливо (найімовірніше через партійну приналежність), належить забезпечувати співпрацю між представниками різних гендерів у роботі з виборцями. Взаємодія, комунікація та координація між чоловіками й жінками, які працюють у Верховній Раді, можуть стати дієвими інструментами для ефективнішого обговорення, усвідомлення та підвищення обізнаності щодо складних і подекуди провокаційних соціокультурних політичних питань, як-от гендерні стереотипи, права ЛГБТК тощо.

Використання провокаційних тем для просування демократії та підвищення обізнаності

- ▶ Воєнний стан відповідає гендерним стереотипам. Хоча запровадження воєнного стану схвалили 75% депутатів/ок Верховної Ради⁵¹, як зазначалося у деяких інтерв'ю, деталі та логіка прийняття закону широко не обговорювалися. Ця тема відкриває можливості: 1) привернути увагу українців і світової спільноти та 2) розпочати змістовну дискусію про обмеження, які виникають через правові норми, що значною мірою ґрунтуються на гендерних стереотипах. Ця дискусія може бути правдивою настільки, наскільки чоловіки та жінки, що працюють у Верховній Раді, будуть готові відверто поділитися своїм досвідом і викликами, з якими вони стикалися. Мета полягає не в тому, щоб змінити чи переглянути саме визначення воєнного стану, а радше у використанні цього конкретного та наочного прикладу для демонстрації того, як гендерні ролі можуть обмежувати ефективність і продуктивність, зменшуючи можливості для людей діяти відповідно до їхніх навичок і здібностей, а не відповідно до статі. Ціль — започаткувати дискусію та почати процес формування ширшого розуміння можливостей суспільства, визнаючи, що не існує негайного рішення, але є можливість руху вперед.
- ▶ Подовжена відпустка для чоловіків по догляду за дітьми — ще одна тема, яка може сприяти залученню громадськості та дискусії. Існують дослідження, які свідчать, що відпустка для чоловіків по догляду за дітьми, особливо якщо її частина є обов'язковою, має позитивний вплив на фізичне та психічне здоров'я як чоловіків, так і їхніх дітей, а також сприяє зменшенню подвійного навантаження на жінок. Ця тема, як і тема воєнного стану, дає змогу проаналізувати, як гендерні ролі обмежують і впливають на чоловіків, жінок і суспільство загалом.

⁵¹ 310 MPs were present, 300 voted in favor, 10 abstained and 113 were not present. Provided by the Agency for Legislative Initiatives (Ukraine).

Оцінювання запропонованого та ухваленого законодавства з урахуванням інтересів чоловіків і жінок

Наведена нижче схема демонструє модель оцінювання гендерної рівності. Її ціль — просування рівних і справедливих прав, можливостей, обов'язків та умов, що сприятимуть розвитку суспільства через максимальне використання талантів та інтересів людей, незалежно від їхньої статі. Ключовим аспектом аналізу є врахування гендерних стереотипів щодо чоловіків і жінок, а також оцінювання того, наскільки вони впливають на політичні рішення та практику.

Діаграма 2. Модель гендерної рівності⁵²

⁵² Гендерна рівність визначається як рівні права, можливості та обов'язки чоловіків і жінок відповідно до Європейського інституту з гендерної рівності. До цієї концепції були додані умови для забезпечення більш комплексного аналізу фактичної гендерної рівності.

Висновки

Протидія російській гібридній війні, яка поширює дезінформацію проти гендерної рівності, вимагатиме від Західної Європи та України подвоїти зусилля щодо просування гендерної рівності, а також активного інформування про її переваги для жінок, чоловіків і суспільства загалом. Це означає визначення шляхів, де чоловіки також повинні розвиватися та прогресувати разом із жінками, та демонстрації того, як вони в реальності виграють від активної участі у безпосередньому догляді за дітьми та виконанні іншої неоплачуваної роботи.⁵³ Це також означає, що чоловіки повинні відкрито підтримувати та комунікувати про законодавчі ініціативи, спрямовані на захист прав людини, гендерну рівність і права ЛГБТК. Чоловіки у Верховній Раді можуть зіткнутися з дезінформацією та пропагандою, спрямованою проти них, але інтерв'ю нагадують нам, що жінки також стикалися з сумнівами та критикою щодо їхньої компетентності у сфері національної безпеки та оборони, і все ж вони наполегливо домагалися визнання.

Наразі Україна є bastionом демократії. Це означає, що події в Україні матимуть глобальне геополітичне значення. Справді, поразка може призвести до подальшого руйнування демократії або навіть до формування нового світового порядку, заснованого на авторитарному лідерстві, що нормалізує домінування та експлуатацію. Петр Кратохвіл із Центру європейської політики та Міла О'Салліван з Інституту міжнародних відносин у Празі висвітлюють цю реальність у фрагменті зі своєї статті «Війна, не схожа на жодну іншу: вторгнення росії в Україну як війна проти гендерного порядку».

⁵³ Існують «сильні та послідовні докази того, що просування гендерної рівності сприяє більшому суб'єктивному добробуту як чоловіків, так і жінок, а також політика, яка підтримує гендерну рівність, загалом покращує якість життя кожного, а не лише безпосередніх отримувачів переваг (жінок)». Audette, A.P., Lam, S., O'Connor, H. та ін., "(E)Quality of Life: A Cross-National Analysis of the Effect of Gender Equality on Life Satisfaction," *Journal of Happiness Studies*, 20 (2019 p.), 2173-2188. Це включає домашню роботу та догляд за дітьми, які традиційно сприймаються як «жіночі справи». Згідно з дослідженнями, рівномірний розподіл рутинних домашніх обов'язків пов'язаний із меншим рівнем невдоволення, ніж усі інші варіанти розподілу обов'язків. Barstad, A., Equality Is Bliss? Relationship Quality and the Gender Division of Household Labor," *Journal of Family Issues*, 35, № 7 (2014 p.), 972-992; крім того, якість стосунків має важливі наслідки для особистого добробуту, зокрема психічне здоров'я, задоволеність життям, фізичне здоров'я та смертність. Див. Proulx C. M., Helms H. M., Buehler C., "Marital quality and personal well-being: A meta-analysis," *Journal of Marriage and Family*, 69 (2007 p.), 576-593; Choi H., Marks N. F., "Marital conflict, depressive symptoms, functional impairment," *Journal of Marriage and Family*, 70 (2008 p.), 377-390; Fincham F. D., Beach S. R. H., "Marriage in the new millennium: A decade in review," *Journal of Marriage and Family*, 72 (2010 p.), 630-649; та Rohrbaugh M. J., Shoham V., Coyne J. C., "Effect of marital quality on eight-year survival of patients with heart failure," *American Journal of Cardiology*, 98 (2006 p.), 1069-1072.

російський неліберальний гендерний порядок, що породив війну проти України, є також тривожним сигналом для безпеки ЄС. Ця війна є критичним моментом для ролі гендеру в європейській безпеці, а отже, і нагодою для переходу до комплексного феміністичного [гендерно рівноправного] підходу у сфері безпеки. Найбільша безпекова криза в Європі з часів Другої світової війни — це не просто військовий конфлікт. Вторгнення росії в Україну — це продовження дискурсивної та політичної боротьби з Україною та Європою, ретельно вибудованої за правління путіна. Ще до лютого 2022 року повторна маскулінізація росії, що ґрунтувалася на православному фундаменталізмі, гомофобії та неотрадиціоналістській ідеології, суттєво сприяла підтримці агресії проти України (Romanets, 2017 р.). Саме ця гіпермаскулінна конструкція зробила вторгнення можливим. [...] Останній звіт про фінансування антигендерної [антирівноправної] діяльності в Європі показує, що на росію припадає 26,6% загального фінансування (Datta, 2021 р., 12). російське антигендерне [антирівноправне] фінансування в Європі надходить від організацій, пов'язаних із російськими олігархами, нелегальними схемами відмивання грошей та державними відомствами, і має на меті підтримку антиєвропейських, антидемократичних та антиправозахисних рухів і програм (Datta, 2021 р., 27). **російське вторгнення в Україну є жорстоким нагадуванням про те, що транснаціональна антигендерна [антирівноправна] мобілізація має розглядатися як ключовий фактор, що впливає на безпеку ЄС і вимагає зміцнення демократичної стійкості шляхом протидії антифеміністичним [антирівноправним] рухам, що є частиною зміцнення безпеки ЄС.**⁵⁴

Як уже зазначалося раніше, гендерна рівність пов'язана з меншою кількістю війн і конфліктів, більшою стабільністю та кращими результатами у сфері добробуту, освіти та охорони здоров'я. Як наслідок, можна припустити, що суспільства зі стійкішою гендерною рівністю також мають більшу стійкість до гібридної війни та використання рівності, справедливості й інклюзивності як зброї.⁵⁵

Варто також підкреслити, що парламенти, як і суспільства, можуть змінюватися, адаптуватися, розвиватися та, зрештою, прогресувати, якщо вони цього прагнуть. **Це означає, що Верховна Рада, як основний інститут демократичного управління, несе важливу відповідальність за лідерство під час здійснення великих і малих зусиль, спрямованих на зміцнення демократії, зокрема рівності, справедливості та інклюзивності.** Сумніви або опір, що іноді проявляються у позиції виборців, не мають сприйматися як сигнал до припинення руху до демократії, зокрема до гендерної рівності та прав ЛГБТК. Навпаки, сумніви та опір відображають потребу в продуманій та відкритій комунікації, дискусії та дебатах, які ґрунтуються на локальних реаліях і перевірених дослідженнях. Те, що люди мають побоювання щодо соціокультурних

⁵⁴ Kratochvíl та O'Sullivan, "A War like No Other: Russia's Invasion of Ukraine as a War on Gender Order," *Європейська безпека*, 361.

⁵⁵ Freedman та ін., "Identity, stability, Hybrid Threats and Disinformation," *Icono 14: Comunicación y tecnologías emergentes*, 38-69.

та економічних змін, є нормальним, і має сприйматися саме так. Цю думку влучно висловила одна з депутаток Верховної Ради в інтерв'ю:

[Україна] несе на собі відбиток радянської епохи, тому що ми не зазнали значних змін, не створили жодної потужної гуманітарної школи [...]. [дефіцит досліджень і знань у сфері гуманітарних наук] є для нас великою проблемою. Це безпосередньо впливає на те, як суспільство мислить про соціальні та політичні аспекти життя. І, звичайно, про демократію [...]. У нас з цим велика проблема. Відсутність елементарного базового розуміння [демократії] призводить до дуже спотвореного сприйняття як депутатів/ок, так і парламенту загалом. Як наслідок, це загрожує стабільності держави.

Підсумовуючи, **стримання та формування стійкості до антидемократичних, а більш конкретно, антигендерних наративів є ключовим елементом захисту України, Західної Європи та демократії.** Крім іншого, це передбачає сміливе лідерство чоловіків і жінок у Верховній Раді, а також їхню готовність відкрито відстоювати рівність, справедливість та інклюзивність поряд із зусиллями щодо формування розуміння та підвищення обізнаності про переваги гендерної рівності через обговорення, дебати та відкриту демократичну комунікацію.